

Aardewerk uit de 17^e eeuw

Een archeologische waarneming in het Noordermeer te Molkwerum

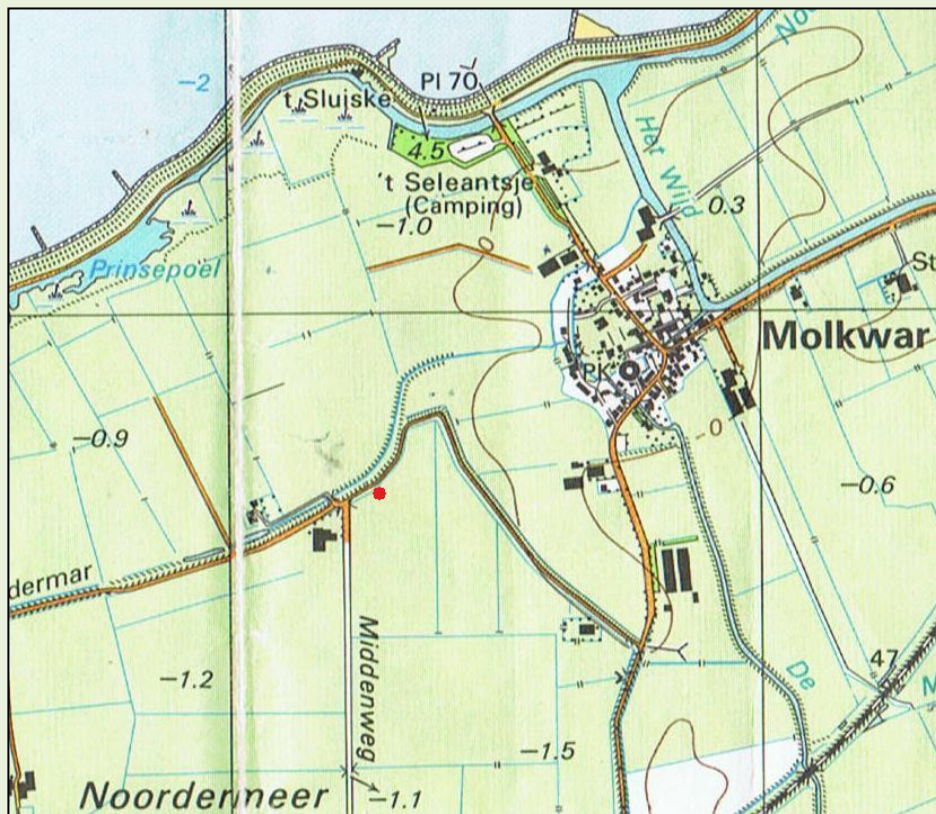
Vondsten van de eerste bewoners

Auke Bult

De eerste boerderij op deze plek van 'de Noordermeer' werd in 1866 vervangen door een nieuwe boerderij. Die boerderij kreeg de naam 'Kroonenburg'.

2013

Plaats van de waarneming met rode stip: coördinaten 155.264-545.650
(Bron: Topografische dienst Nederland, kaart blad 15B-Stavoren, 1994)

Code van artefacten: mo4-2013

1. Inleiding

In 2013 werd er naast de boerderij op Noardermar 15 te Molkwerum een nieuwe sloot gegraven. De sloot werd de afscheiding tussen weiland en een bouwperceel ten behoeve van een nieuwe woning en een loods voor agrarische activiteiten. Het geheel is gesitueerd in het Noordermeer die begin 17^e eeuw is drooggemalen. Door het aanleggen van de nieuwe sloot kwam aardewerk te voorschijn. Dit gaf inzicht in de eerste bewoners van dit drooggemalen meer en een archeologische waarneming volgde.

In de volksmond wordt gesproken over 'de Noordermeer' echter voor het verslag wordt uitgegaan van 'het Noordermeer'.

2. Een historisch overzicht in relatie tot deze waarneming.

12^e en 13^e eeuw

Het Noordermeer is niet door natuurlijke omstandigheden ontstaan. Door menselijke activiteiten zoals ontwatering van een veengebied ten behoeve van landbouw, met als gevolg oxidatie, of turfwinning zal aan de basis gelegen hebben van het ontstaan van een groot meer. Het Noordermeer werd een groot stuk water dat tussen Stavoren en Molkwerum in lag. Behalve dit meer was er ook het Zuidermeer tussen Warns en Stavoren.

1400 – De Schans van Molkwerum

Eind 14^e eeuw was Molkwerum vanuit Stavoren moeilijk te bereiken. Een (smalle) landstrook tussen de Zuiderzee en het Noordermeer gaf vanaf Stavoren een beperkte mogelijkheid om noordwaarts te reizen. Er was veel water en veenmoeras dat dit bemoeilijkte. Alleen over die strook land was Molkwerum vanuit Stavoren te voet bereikbaar. Molkwerum was bijna van alle kanten omringd door water wat een zeker isolement gaf. Maar voor de Friezen lag Molkwerum strategisch ten op zichte van het hollandse Stavoren. Molkwerum werd daarom aan de westkant door de Friezen versterkt met een schans. Vanuit Molkwerum liep langs De Schans ook nog een brede gracht door het strook land met de naam 'De Korn Ekkeren'. Dit water kwam weer uit in het Noordermeer. Door al zijn beperkingen kon Molkwerum vanuit Stavoren alleen aan de westkant worden aangevallen.

Het was in 1400 dat een legermacht uit Stavoren onder aanvoering van burggraaf Walraven van Brederode optrok richting De Schans en deze bestormde. Er werd bloedig gevochten waarbij de Friezen als sterkste te voorschijn kwamen. Brederode werd zwaar gewond gevangen genomen, maar wist door gebrekkige bewaking te vluchten naar Stavoren.

Detail van de Ortelius kaart van 1568 met veel water tussen Stavoren, Warns en Molkwerum in.

1620 - De Noorder- en Zuidermeren worden drooggemalen

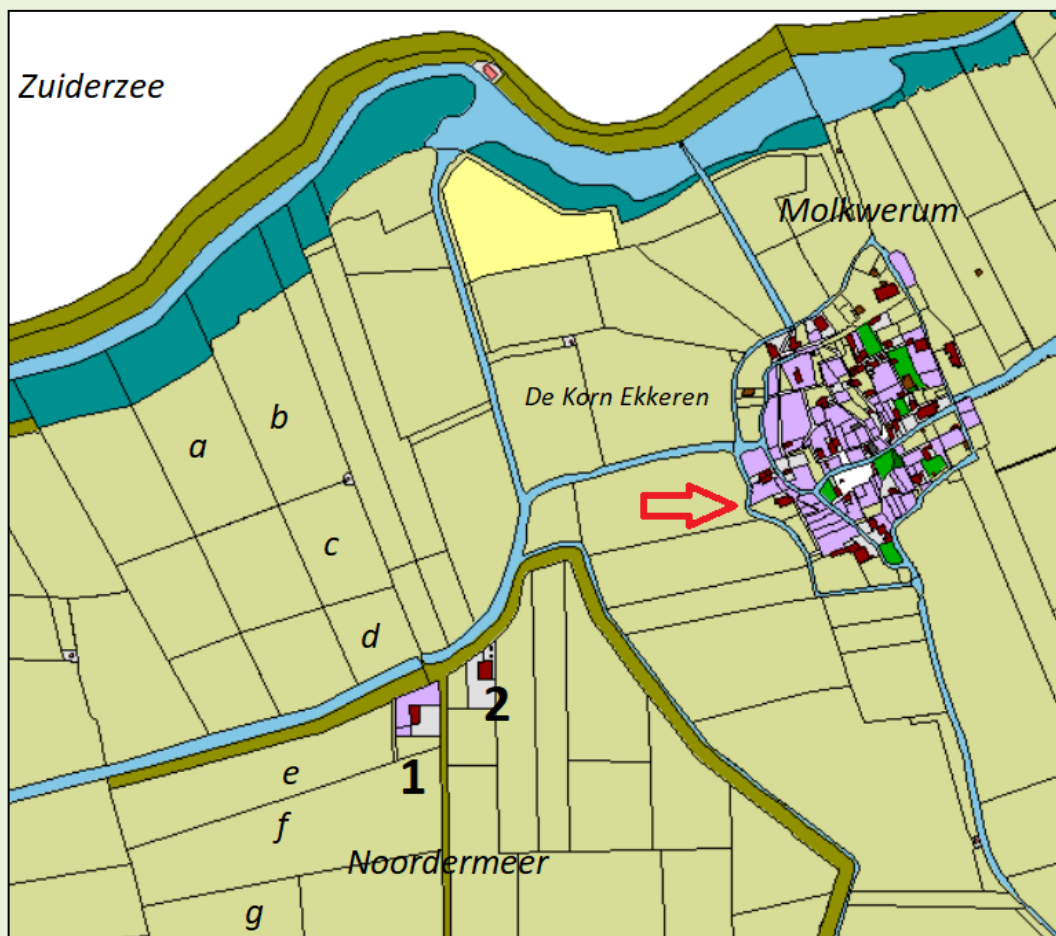
In de 17^e eeuw werden de Zuider- en Noordermeren drooggemalen. Dat gebeurde rond 1620, in een eeuw die bekend staat als De Gouden Eeuw. Er was geld voorhanden om meren droog te malen en te ontwikkelen tot landbouwgebied. Zo kwamen de investeerders uit de 17^e eeuwse wereldstad Amsterdam en zagen dit als een soort belegging. Na het droogmalen kwamen er te zijner tijd boerderijen om met de gewonnen grond winst te maken. De grond werd verpacht aan de boeren die zich er in de tweede helft van de 17^e eeuw vestigden.

Detail van de Schotanus kaart van 1664 met de drooggemalen meren.

1825- De Februaristorm van 1825

Op 3,4 en 5 februari werd Friesland geteisterd door een zware en alles vernietigde storm. Deze begon in het zuiden, draaide naar het westen en eindigde als noordwesterstorm met daarbij springvloed. Tweederde van Friesland kwam onder water te staan. De zeedijk tussen Stavoren en Molkwerum werd zwaar beschadigd. Deze moest in de jaren daarna versterkt worden. Voor het versterken ervan werd stukken land nabij de zeedijk afgegraven. Het land was van boer Tjitte Hendriks Prins(1787-1854). Er ontstond een grote poel die tot op de dag van vandaag de naam **Prinsepoele** draagt. Tjitte Hendriks Prins woonde op een boerderij in de Noordermeerpolder. Deze boerderij was nog de originele die na het droogvallen van het Noordermeer op deze plek werd gebouwd. De eerste boerderij werd in 1866 vervangen de huidige boerderij.

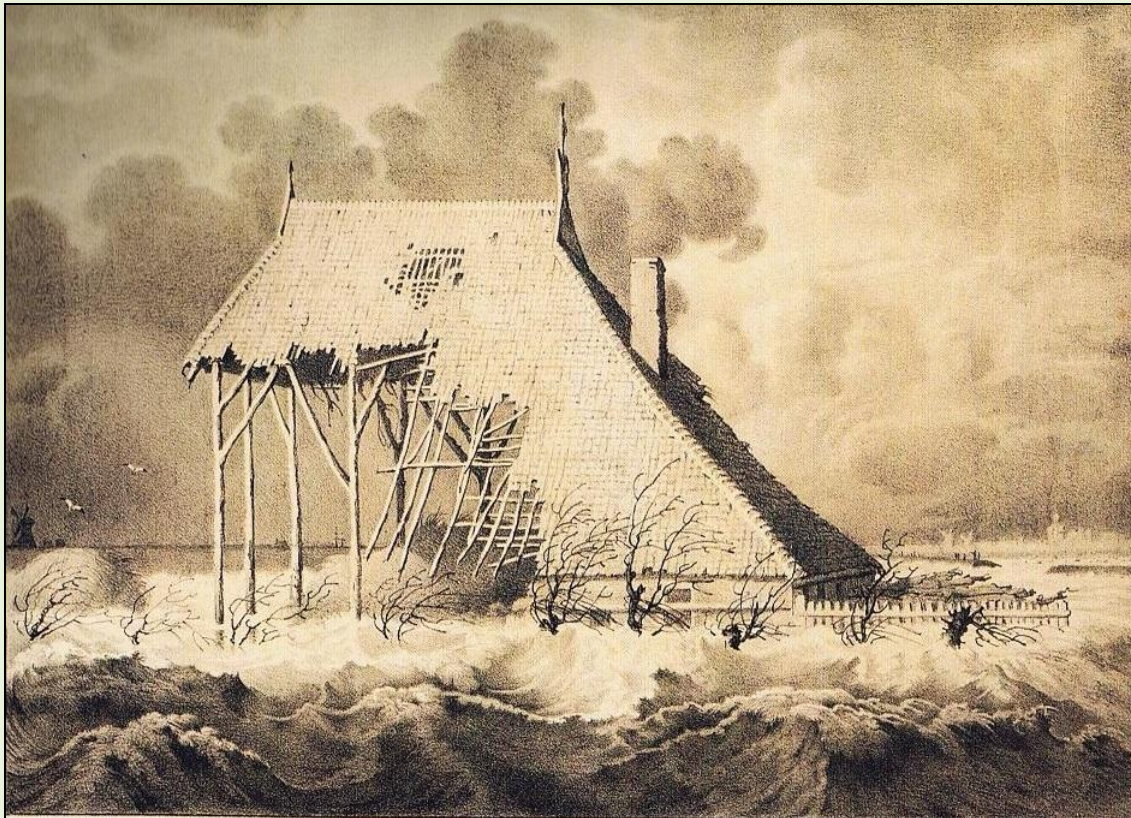

Op nummer 1 woonde Tjitte Hendriks Prins en op nummer 2 Hessel Hessels de Jong. De Jong kreeg later een boerderij schuin tegenover Prins aan de overkant van het water.

De landerijen met de letters a tot en met g was van Prins. Een gedeelte van de landerijen a en b werden gebruikt voor het verbeteren van de zeedijk Stavoren-Molkwerum na de storm van 1825.

Bij de rode pijl is nog het silhouet van De Schans van Molkwerum zichtbaar in het landschap.

Detail uit het kadaster van 1832. Bron: Hisgis Fryslân.

De februari storm van 1825 verwoest een boerderij in het Workumer Nieuwland. Deze tekening is gemaakt door Douwe de Hoop en geeft een impressie van de storm en de soort boerderij. (Collectie: Zuiderzeemuseum, Enkhuizen).

De 'zeedijk' van Stavoren naar Molkwerum met aan de landkant het water 'Prinsepoel'.

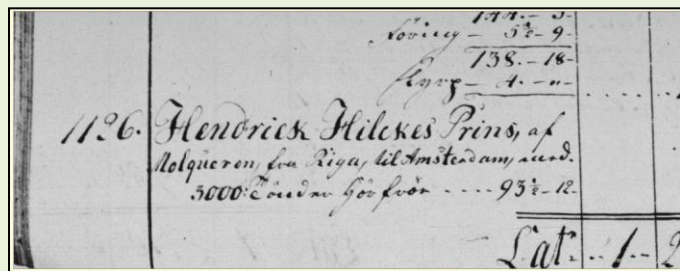
1866- Nieuwbouw boerderij in de plaats van de eerste boerderij.

In de nieuwe boerderij kwam een gevelsteen met de naam Kroonenburg. De naam heeft een relatie met de familie Prins. De eerste steen is gelegd door Henderik S.vd.Meulen. Deze bijzondere naam verdient nadere toelichting.

Kroonenburg

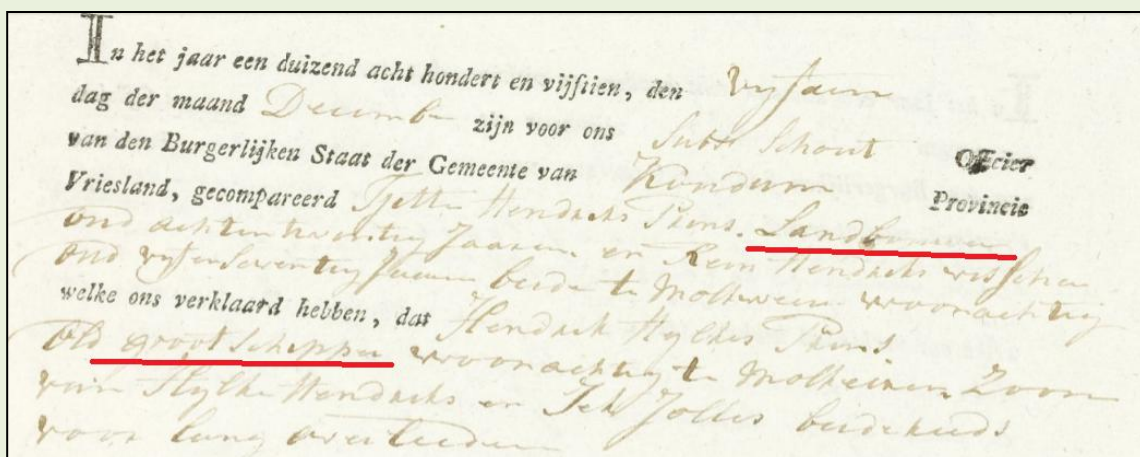
De oorsprong van de naam ligt in de 18^e eeuw bij grootschipper Hendrik Hylkes Prins(1737-1815). Hij was schipper van een galjoot, een klein handelszeeschip, welk voer op landen rondom de Oostzee. De Sonttolregisters van 1497 tot 1857 leveren een schat van gegevens op. De Sont is de zeestraat tussen Zweden en Denemarken en door de koning van Denemarken werd daar tol geheven over de scheepvaart. De tol werd bijgehouden in registers. Daarin komt ook regelmatig de naam van, de Doopsgezinde, Hendrik Hylkes Prins in voor.

Detail uit het Sonttolregister van 1777 met Hendrick Hilckes Prins als schipper uit Molkwerum. Hij voer van Riga terug naar Amsterdam.

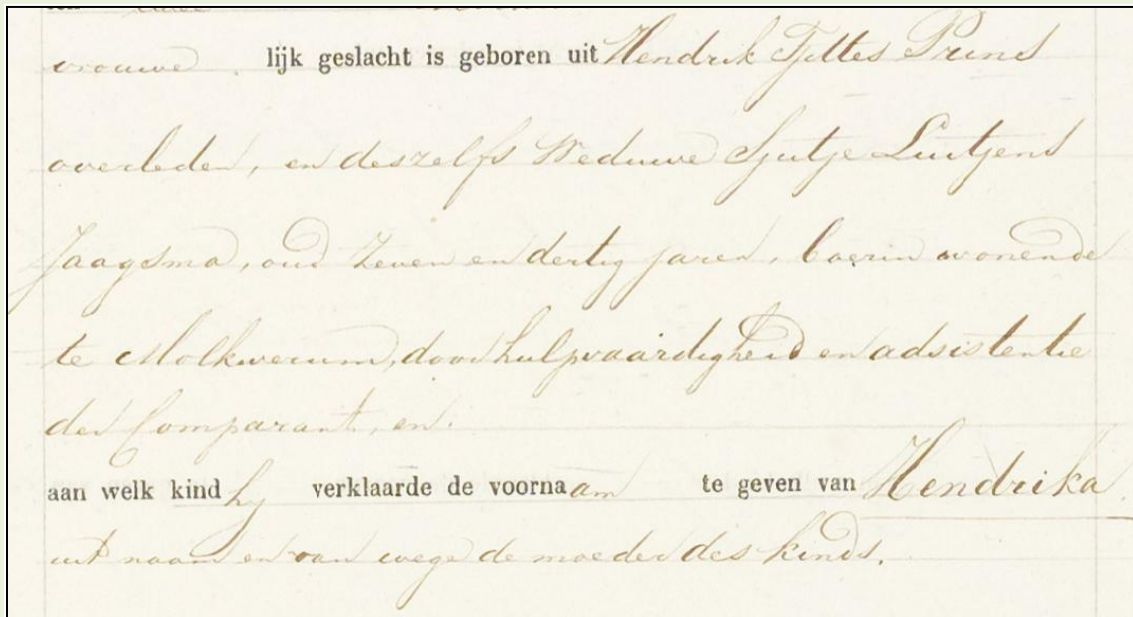
Indien een schipper door de Sont voer kwam hij langs het Deense kasteel Kronborg. Het kasteel ligt op een landtong bij de stad Helsingør en had een imposante uitstraling. Vandaar werd Sonttol geheven over de schepen die voorbij kwamen. Ook Hendrik Hylkes Prins is daar vele malen voorbij gevaren onder de vlag van de stad Amsterdam.

De overlijdensakte van 5 december 1815 van Hendrik Hylkes Prins geeft nadere informatie over de familie Prins. Hendrik Hylkes Prins staat dan als grootschipper vermeld en zijn zoon Tjitte Hendriks Prins met de vermelding landbouwer. Hij deed aangifte van het overlijden van zijn vader. Beiden waren woonachtig in Molkwerum.

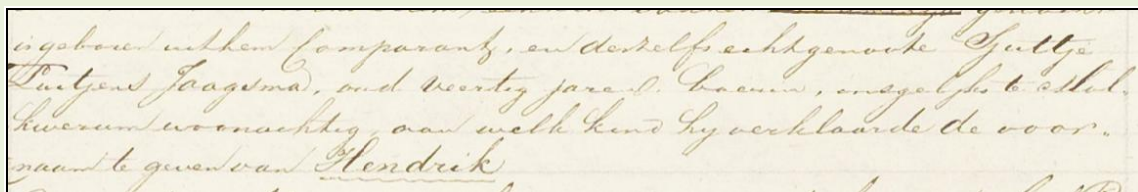
Detail van de overlijdensakte met de vermeldingen in rood onderstreept van grootschipper en landbouwer. Bron: Alle Friezen.nl

Tjitte Hendriks Prins was gehuwd met Attje Reins Visser en zij worden in 1819 huurder van de boerderij met landerijen in de Noordermeerpolder. Daarmee worden ze de opvolger van Cornelis Hollander (bron: Studiegroep Oud Staveren). Zij kregen een zoon Hendriks Tjitte Prins (1817-1855) welke trouwde met Sjutje Luitjes Jaagsma (1819-1879) uit Molkwerum. Zij kregen 7 kinderen. In 1854 komt Tjitte Hendriks te overlijden en een jaar later zijn zoon Hendriks Tjitte. Het waren jaren van grote droefenis. Met name ook omdat Hendriks Tjitte op 22 juni 1855 overleed en zijn vrouw Sjutje op 8 oktober 1855 een dochter kreeg: **Hendrika**.

Detail van de geboorteaangifte van Hendrika. Bron: Alle Friezen.nl.

Sjutje Luitjes Jaagsma trouwde later met Sybe Hendriks van der Meulen en uit dat huwelijk kwamen twee kinderen: Stutte en **Hendrik** (1860-1917).

Detail van de geboorteaangifte van Hendrik. Bron: Alle Friezen.nl.

Dit is een foto van Hendrik Sybes van der Meulen (1860-1917).
Bron: G.Twijnstra, It Heidenskip.

De gevelsteen in de boerderij vermeldt dat de eerste steen op 7 augustus 1866 gelegd is door: **Henderik S.vd.Meulen**. Dit zal een verwijzing zijn naar Hendrika uit het eerste huwelijk en Hendrik uit het tweede huwelijk. Daarbij refereert Kroonenburg naar de familie Prins en naar de verre voorvader en grootschipper Hendrik Hylkes Prins welke vele malen het imposante kasteel Kronborg in beeld kreeg.

Dit is de boerderij met de gevelsteen uit 1866 met als adres Noardermar 15 te Molkwerum. Anno 2013 wordt hij bewoond door de familie G. Dijkstra.

2013 – Nieuwbouw van een woning en hal naast de boerderij van 1866.

Vanuit de Noordermeerpolder zicht op de achterkant van de boerderij uit 1866. De nieuw gegraven sloot wordt de grens van nieuwbouw. De foto is uit het oosten genomen.

3.De waarneming

Op de plek van de waarneming is het Noordermeer op 1.15 m – NAP (Bron:Actueel Hoogtebestand Nederland). De slootkant liet een duidelijk wandprofiel zien. In april 2013 is de vondst van een aantal artefacten die inzicht gaven in de eerste bewoners van het Noordermeer aan deze kant bij Molkwerum. Door het graven van een sloot kwam een gedeelte van een afvalkuil te voorschijn. In de afvalkuil zaten een aantal artefacten van aardewerk. Niet ver van deze afvalkuil vandaan was in de wandprofiel ook een silhouet van een begraven rund(?) te zien.

Links. De bodemstructuur van het Noordermeer.

Rechts. Een silhouet van een rund in de wandprofiel nabij de afvalkuil. Op de achtergrond Molkwerum.

De afvalkuil met links daarvan sporen van bewoning in de wandprofiel. De sporen zijn van de eerste bewoning in de Noordermeerpolder. Op de achtergrond de boerderij van 1866.

4.Vondsten

De vondsten zijn artefacten van aardewerk. De artefacten zijn op de foto gezet en daarbij zijn soms als voorbeeld complete exemplaren gegeven.

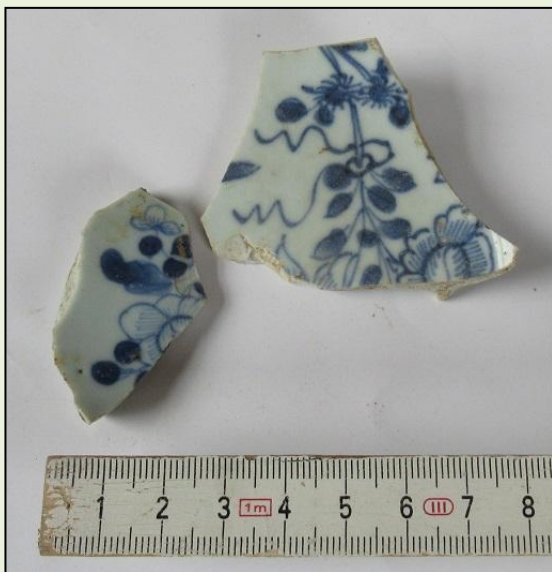
Artefacten van het type Westerwald (Duitsland).
Een kan is vrijwel compleet.
Productie tussen 1600 en 1650, hoogte 22,5 cm en
standing dia 8,3 cm.

Schaal, roodbakkend aardewerk, met schenklijp, binnenkant loodglazuur, twee oren, standing.
De schaal is aan de bovenzijde niet rond.
De breedte van oor tot oor is 45 cm, de breedte bij schenklijp is 47 cm, de hoogte is 21,8 cm, de
breedte van de standing is 22,5 cm.

Papkom soort roodbakkend aardewerk zonder glazuur, standring dia 6,5 cm, breedte 12,5 cm, hoogte ?

Bordje van porselein, met Chinees bloemmotief, tinglazuur,blauw, van rond 1700.

Het bezit van dit soort aardewerk is een indicatie van de 'beter' gesitueerden.

Voorbeeld van een bordje

Fragment van bordje, porselein met een bruine rand,type Jindezhen ? (1700-1750).

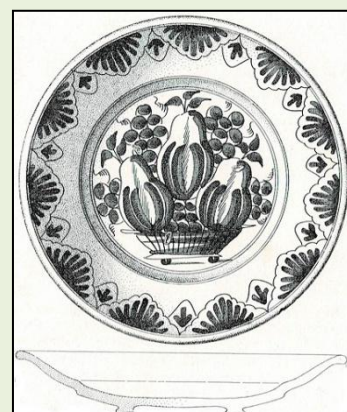
Een fragment van een pijpenkop met stippen op de ketel, en een dikke steel met stempelversiering. De determinatie van de pijp past in de periode 1675-1700 en de maker Jan Pietersz Verhulst(?) Bron: Merken van Goudse pijpenmakers 1660-1940, D.H. Duco, 1982).

Glas van raam van rond 1700.
Lichtgroen dikte 1 mm,
donkergroen dikte 1,4 mm.

Bord type majolica met fruit afbeelding uit de periode 1650-1700 West-Nederland.

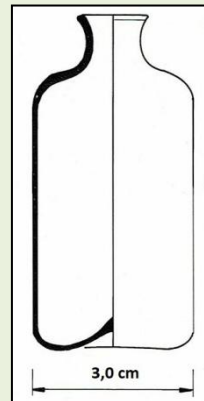
Voorbeeld van een bord

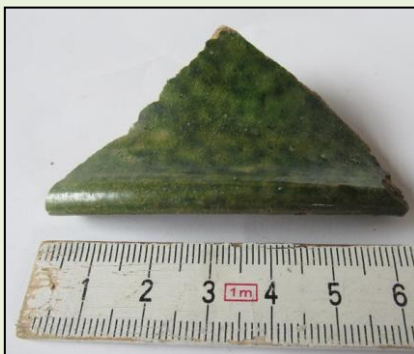
Bordfragment type Staffordshire, Engeland (1750-1800).

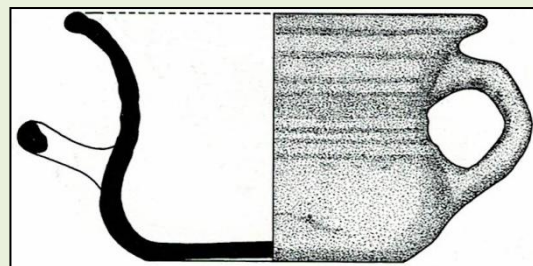
Bodemfragment van medicijnflesje, groen van kleur. Globale datering uit de 17^e of 18^e eeuw. De bodem heeft een dia van 3,0 cm.

Voorbeeld van een flesje

Randfragment van papkom, Fries witbakkend aardewerk bedekt met loodglazuur waarbij in dit geval door toevoeging van koperpoeder een groene kleur ontstaat. Dit is hier aan de binnen- en buitenkant.

Voorbeeld van een papkom eind 17^e eeuw

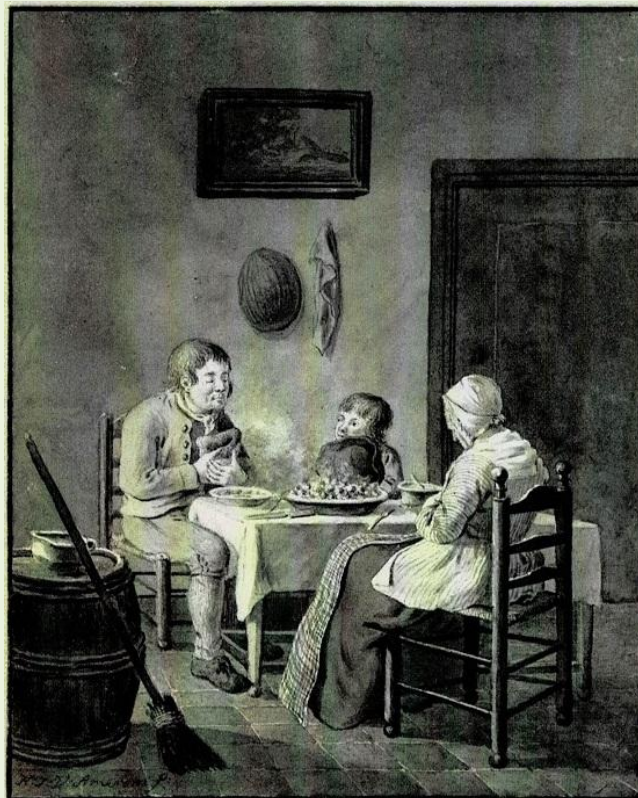
Kan(?)fragment, van type steengoed.
Determinatie 16^e eeuw.(?)
Deze scherf past niet het beeld van de
waarneming.

De grond van de polder is in de loop der tijd
geschikt gemaakt voor de landbouw. Bij die
bewerking kan dit fragment van elders hier
terecht zijn gekomen.

5.Conclusie

De artefacten van de vondsten hebben betrekking op een lange periode. De vondsten komen uit de 17^e en 18^e eeuw. Het Westervald aardewerk zal gezien de tijd, eerste helft 17^e eeuw, door de eerste bewoners op deze plek van de Noordermeerpolder van elders meegenomen zijn. Na het droog malen van het meer rond 1620 was deze niet meteen geschikt voor landbouwactiviteiten. Dat zal gebeurd zijn in de tweede helft van de 17^e eeuw. Welk type boerderij het geweest kan zijn is niet met zekerheid vast te stellen. Gezien het soort boerderij dat met de storm van 1825 in het Workumer Nieuwland (voltooiing inpoldering in 1624) is verwoest zal het een stelpboerderij geweest zijn.

Een goede tijdsindicatie geven de fragmenten van de pijpenkop. Een pijpenkop had een beperkte levensduur: het brak snel, en werd weggegooid. Archeologisch gezien kan daarmee het gebruik van de afvalkuil in het laatst van de 17^e eeuw geplaatst worden. Er kan ook geconcludeerd worden dat op deze plek geruime tijd bewoning is geweest: de vondsten betreffen een tijdsperiode van eind 17^e eeuw tot rond 1800. Er zijn relatief een beperkt aantal vondsten verzameld. Het zou kunnen dat de afvalkuil en daarmee bewoning tot aan het verplaatsen van de boerderij van Hessel Hessels de Jong op deze plek is geweest. Op de kadasterkaart van 1832 staat de boerderij er nog. Het beperkte aantal vondsten geven een goede indruk van de bewoningsgeschiedenis op deze plek van de Noordermeerpolder.

Een boerengezin aan de eettafel omstreeks 1800, aquarel door Hendrik Jan van Ameron (Collectie: Rijksmuseum, Amsterdam).

Geraadpleegde literatuur:

Voor determinatie

Avest., Hugo P. ter, 1990: *Opmerkelijk afval, Vondsten uit een 17de eeuwse beerput in Harlingen*. Gemeentemuseum Het Hannemahuis Harlingen.

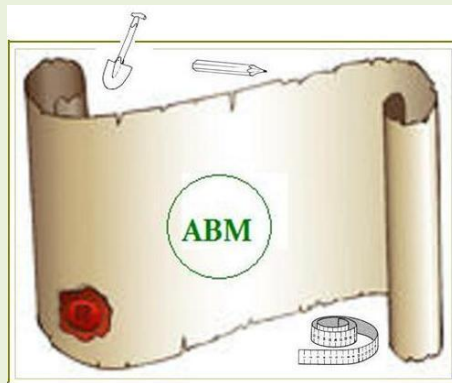
Carmiggelt, A., H. van Gangelen, G. Kortehaas & W. van Zeist, 1987: *Uitgeput Huisraad, Twee Groninger beerputten in historisch-archeologisch perspectief*. Uitgave van de Stichting Monument en Materiaal Groningen.

Clevis, Hemmy & Jaap Kottman, 1989: *Weggegooid en teruggevonden, Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750*. Stichting Archeologie IJssel/Vechtstreek. Deventer.

Gawronski, Jerzy & Peter Kranendonk, 2018: *Spui, Catalogus archeologische vondsten Noord/Zuidlijn Amsterdam*. Amsterdam.

Foto's

De foto's zijn van de auteur. Indien anders dan wordt dit vermeld.

***De informatie in dit verslag kan alleen gebruikt worden met vermelding van de bron:
Auke Bult, Molkwerum.***

© AukeBult Molkwar